Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2019 – Yaz / Summer Sayı/Issue: 44
Sayfa / Page:347-365
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY
Makale Bilgisi / Article Info - Geliş/Received: 12.02.2019
Kabul/Accepted: 14.05.2019 - Araştırma Makalesi / Research Article

# 1948 TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ'NDE LİBERALİZM HAKKINDA GÖRÜŞLER

# *THOUGHTS ABOUT THE LIBERALISM IN THE TURKEY ECONOMY CONGRESS (1948)*

**Dr. Öğr. Üyesi Arda BAŞ**
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0003-4789-9220, arda.bas@ibu.edu.tr

**Öz**

II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan köklü bir değişim yaşamıştır. Bu süreçte Türkiye, Batılı ülkeler ile yakınlaşırken siyasal ve ekonomik sitemini onlara göre yeniden düzenleme çabası içine girmiştir. Dönemin en önemli tartışma konusu ekonomidir. Savaş esnasında ortaya çıkan ekonomik sorunlar üzerine başlayan tartışmalar hızla genişlemiş ve cumhuriyetin ilanının ardından uygulanan ekonomik politikaların topyekun tartışılmasına neden olmuştur. Türk ekonomisine yeniden yön verilmeye çalışıldığı bu dönemde Türkiye'deki sermaye çevreleri ve akademisyenler bu tartışmaların dışında kalmamıştır. Türk sermayedarların öncülüğünde toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde ekonomide başlıca tartışma konusu olan devletçilik ve liberalizm de konuşulmuştur. İstanbul Tüccar Derneği'nin gerçekleştirdiği organizasyonla 22–27 Kasım 1948 tarihleri arasında toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nin en önemli gündem maddelerinden biri devletçilik ve devlet müdahalesi olmuştur. Kongrede devletçilik ile ilgili tartışmalarda liberalizm sık sık gündeme gelmiştir. Bu çalışmada Türkiye İktisat Kongresi'nde devletçilik ve devlet müdahalesi tartışmaları ile birlikte yürüyen liberalizm tartışmaları ele alınmış, sermaye ve akademik çevrelerin liberalizmde nasıl algılandığı kongrede yapılan sunumlar ışığında tartışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye, ekonomi, liberalizm, devletçilik, Ahmet Hamdi Başar.

**Abstract**

After World War II, Turkey experienced a drastic change in economic, social and political aspects. As Turkey approached the western states in this process, it sought to rebuild its political and economic system on the Western model. The most important topic of that period was the economy. Discussions on

the economic problems that emerged during the war expanded rapidly and led to a comprehensive debate on economic policy, which was implemented after the proclamation of the Republic. In this period in which attempts were made to reshape the Turkish economy, the capitalists and academics did not stay away from these discussions. At the Turkish Economic Congress gathered under the leadership of Turkish investors, the statism and liberalism, the main topic concerning economy, were discussed too. How capital and academic circles perceived liberalism at the Turkish Economic Congress is discussed in this study in the light of the lectures presented at the congress. Statism and state intervention were two of the most important items on the agenda in the Turkish Economy Congress held under the leadership of the Istanbul Association of Merchants between the dates of 22- 27 November 1948. Liberalism became a frequently discussed issue during discussions about statism in the Congress. This study aims to evaluate discussions about liberalism together with statism and state intervention in the Turkish Economy Congress and to describe how the concept of liberalism was perceived in the capital and academic circles based on the presentations made in the Congress.

**Keywords:** Turkey, economy, liberalism, etatism, Ahmet Hamdi Başar.

## Giriş

II. Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik, sosyal ve siyasal bunalım Avrupa'yı etkisi altına almıştır. Açlık, işsizlik, salgın hastalıklar gibi temel sorunların çözülemediği bu dönemde Avrupa, etkin bir Sovyetler Birliği propagandasına maruz kalmıştır. Bu koşullar altında Avrupa'nın Alman işgalinden kurtarılmasını sağlayan ABD, bu defa Avrupa'ya ekonomik yardımda bulunarak kurtarma planı hazırlamıştır (NATO Bilgiler, 1971: 17). Çünkü Amerikalı düşünür Walter Lipmann'ın da belirttiği gibi Avrupa'daki ekonomik sorunlar aşılamaz ise dünya yeniden kaosa sürüklenecekti. Sorun sadece Avrupa ile sınırlı değildi. Avrupalıların yeniden işleyen bir serbest piyasa ekonomisine sahip olması ABD açısından hayati derecede öneme sahipti. (Türk Dış Politikası, 2003: 538) ABD, Avrupa'da izlenecek liberal ekonomik politikalarla hem Sovyetler Birliği'nin yayılmasını önlemeyi hem de en önemli pazarlarından biri olan Avrupa'da hakimiyetini artırmayı düşünüyordu. Tanzimat'tan itibaren küresel ekonomi ile kurduğu bağlantılarda belirleyici unsur Batı dünyası olan Türkiye, Avrupa'daki bu tartışmaları yakından izliyordu. Cumhuriyet döneminde Türk ekonomisi önce dışa açılmış; 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının ardından ve II. Dünya Savaşı boyunca bütün dünya gibi içine kapanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'deki iktisat politikalarında da belirleyici unsur yine Batı olmuştur (Kazgan, 2002: 77-78). Çünkü II. Dünya Savaşı sonrası ABD öncülüğünde kurulacak olan yenidünya düzeninde Türkiye de yerini almak istiyordu. Savaşın sonlarına doğru savaşın galip tarafı ile ilişkileri bozulmaya başlayan Türkiye, hem batı dünyası ile ilişkilerini düzeltmek hem de yeniden kurulan dünyada yerini alabilmek için 1945 sonrası

dönemde siyasal ve ekonomik açıdan bir dönüşüm sürecine girmiştir.

Savaşın Müttefik Kuvvetler tarafından kazanılacağının belli olmasının ardından Türkiye, Batı ile yakınlaşma sinyalleri vermeye başlamıştır. (Toker, 1998: 37). Bu süreçte II. Dünya Savaşı boyunca kendine meşru bir temsil zemini bulamamış olan muhalefet, savaş boyunca izlenen ekonomik politikaların yarattığı ağır ekonomik ve sosyal sorunlar karşısında harekete geçmiştir (Koçak, 2000: 562).

Savaş sonrası tüm dünyada tek partili yönetimler, diktatörlükler, otoriter siyasal sistemler gözden düşerken serbest seçimlere dayanan demokrasilerin güçlendirilmesine önem verilmiştir. Batı dünyasının yanında olmak isteyen ülkelerin de siyasal sistemlerini bu ölçüye göre ayarlayıp yeniden düzenlemesi gerekiyordu. Çünkü dünya, hem siyasal hem de ekonomik liberalleşmeyi destekleyen hatta ülkeleri zaman zaman bu konuda zorlayan Batılı müttefikler tarafından yeniden şekillendiriliyordu. Türkiye de bu dönemde Sovyetler Birliği tehlikesi karşısında yalnız kalmak istemediği için dünyadaki değişim atmosferinin etkisinde kalmıştır (Zücher, 2005: 303-304). Üstelik Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden biri olan Türkiye'nin tek partili siyasi yapı ile yoluna devam etmesi Batı dünyası tarafından kabul edilemezdi (Çavdar, 2003: 402).

II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan ekonomik gerileme, kontrol edilemeyen enflasyon, piyasadaki mal sıkıntısı ve siyasal baskılar, Türkiye'de yeni bir dönemin başlaması gerektiği yolundaki taleplerin artmasına neden oldu. Aslında, II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmeler kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş felsefesinde yer alan liberal düşünceler de Türkiye'de, II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik ve siyasi olarak liberalleşme sürecinin benimsenmesinde yardımcı oldu (Karpat, 1996: 125). İçeride savaş süresince fiyat artışları ve mal darlıklarından istifade eden yani savaş döneminin koşullarını istismar ederek ortaya çıkan tüccar ve büyük toprak sahiplerinin baskısı, diğer yandan yeni ve daha liberal bir dünya kurmaya çalışan ABD, Türkiye ekonomisini dış dünyaya açarak liberalleşmesinde önemli ve öncü rol oynadılar (Kazgan, 2002: 79).[1]

II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan bu değişim süreci, hâlâ dış dünyaya kapalı bir toplum olan Türkiye'de CHP tarafından yönetilmiştir. (Ahmad,1996: 16). Bu süreçte CHP de değişimin sinyallerini yavaş yavaş vermeye başladı.[2] İsmet İnönü 19 Mayıs 1945'deki demecinde çok partili

1 Bu dönemde ABD'li uzmanların Türkiye'nin ekonomik olarak batı ile bütünleşmesi tavsiyelerinde öne çıkan isimlerden bir W. Thornburg'tur. Thornburg'un tavsiyelerinin detayı için bknz. (Thornburg, 1948)

2 CHP Genel Sekreteri parti örgütüne verdiği mesajda artık daha şeffaf ve halkın tüm

hayata geçileceğinin mesajını verdi (Çavdar, 2003: 402). II. Dünya Savaşı sonrası yükselen değer olan demokrasiye yönelmek ve Batılı devletlerin sahip olduğu güç ve refah Türkiye ve CHP için artık ulaşılması gereken bir hedefti. Demokrasi 1945 sonrası kamuoyunda en çok konuşulan mesele haline geldi (Gürkan, 1998: 95).[3]

II. Dünya Savaşı sonrası Batı dünyası içinde kendine yer arayan Türkiye'de ele alınması gereken en önemli mesele ekonominin liberalleşmesiydi. Türkiye, Batı dünyası içinde yer alacak ise siyasi duruşunun paralelinde ekonomi anlayışını da değiştirmeliydi. Uluslararası serbest ticareti desteklemeli, korumacı anlayıştan vazgeçmeli ve döviz kurlarını yeniden ayarlayarak dış ticaret politikasını yeniden düzenlemeliydi. Artık kendi kendine yeten ülke olmayı amaçlayan, milli bir sanayi oluşturmak için çabalayan içe dönük devletçi ekonomik anlayış değişmeliydi (Çoşar, 2004: 132–133).

Ekonomik dönüşümü sağlamak için atılan en önemli adımlardan biri 7 Eylül 1946'da gerçekleştiren devalüasyon oldu. Dolar paritesi 1 dolar = 129 kuruştan, 1 Dolar = 280 kuruş olarak değiştirildi. Böylece Türk lirası dolar karşısında % 54,3 devalüe edildi.[4] Ardından dış ticaretin serbestleşmesi için önemli adımlar atıldı. İthalattaki kontenjanlar, kısıtlamalar, taban fiyat uygulamaları kaldırıldı ve malların ihracatına önemli serbestlikler getirilerek ithalat birlikleri tasfiye edildi (Şahin, 2007: 94).

Uluslararası ekonomi ile uyumda atılan bir diğer önemli adım 26 Şubat 1947'de IMF ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'na katılımı düzenleyen Bretton Woods Antlaşması'nın Washington Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur tarafından imzalanmasıydı (BCA 030..18.01.02/113.13..15 - 00/00/1947).

Dış ticaretteki bu liberalleşme adımından sonra CHP içinde liberalleşmenin en önemli adımı atıldı. 17 Kasım 1947'de Ankara'da

---

kesimleri ile temasa geçen bir anlayışa geçilmesini istemiş ve çok partili hayat geçerken CHP'nin kendinse çeki düzen vermesi gerektiğini belirtmiştir. Detaylar için bknz. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, [BCA] 490..01./227.895..3 - 26/01/1946)

3 CHP'deki dönüşüm kolay olmayacaktır. 10 Mayıs 1946'da düzenlenen CHP kongresinde İnönü'nün parti başkanı ile devlet başkanın aynı olası gerektiği yönündeki sözleri muhaliflerin büyük tepkisini çekecektir. İnönü'nün kongredeki konuşmasına en ağır tepkilerden biri de Türkiye İktisat Kongre'nin düzenleyicilerinden Ahmet Hamdi Başar'dan gelecektir. Başar, İnönü'den devletçiliğin toptan tasfiyesini istemiştir. (Başar, 1946: 46)

4 Devalüasyon kararı CHP açısından bu dönemde oldukça zor bir karardı. CHP bunu kendi tabanına anlatmakta zorlanmış olmalı ki Ticaret Bakanlığı 7 Eylül kararları ile ilgili parti kongrelerinde karşılaşılabilecek eleştirilere cevap verilmesi için bir not hazırlanmıştır. Bknz. BCA: 490..01./6.33..5 - 01/11/1946.

toplanan 7. CHP Kongresi'nde partinin ideolojisinin temelini oluşturan Altı Ok yeniden yorumlandı. Kongrenin en önemli tartışma konularından biri devletçilikti (Yalçın, 2002: 541).[5] CHP kendisine muhalif olan ve 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti ve Liberal Demokrat Parti[6] gibi yeni siyasi partilerin kendilerini liberal partiler olarak takdim ederek devletçi politikalarla ilgili yaptıkları eleştirileri yakından takip ediyordu. Çünkü savaş dönemi ekonomik politikaları CHP'nin en çok eleştiri aldığı sahaydı ve bu eleştirilerin sonlandırılması CHP için hayati önem taşıyordu.

1947 yılında toplanan 7. CHP Kurultayı'nda atılan liberal ve demokratik adımlar ile kaybettiği toplumsal desteği yeniden kazanmaya çalışan CHP, 1946-1950 arasında ideolojik değişimin yanında ideolojik bir kaos hali yaşamıştır (Erdoğan, 2017: 276-277).

Bu dönemde Türkiye'de meydana gelen değişim sadece siyasetçilerin değil aynı zamanda iş dünyası ve akademinin de gündemini meşgul etmiştir. Ekonomik ve siyasal liberalleşme konusunda yürütülen tartışmalara iş dünyası ve akademisyenler Türkiye İktisat Kongresi ile dahil olmuşlardır. Türkiye İktisat Kongresi ve kongrede yapılan sunumlar iş dünyası ve akademinin liberalizm, devletçilik konulara yaklaşımını ortaya koyması bakımından önemlidir. Türkiye İktisat Kongresi özel teşebbüsün devletçilik konusundaki taleplerini eleştiri ve taleplerini açıkça gösterdiği bir platform olmuştur. Devletin dışında beş farklı sivil toplum örgütü tarafından hazırlanan kongre, II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de demokratikleşme sürecine ülkedeki sermaye gruplarının nasıl baktığı hakkında ipuçları vermektedir (Akgül, 2008: 13).

**Türkiye İktisat Kongresi'nin Toplanması**

Türkiye İktisat Kongresi'nin toplanma fikri 29 Haziran 1948'de İstanbul Tüccar Derneği yönetim kurulunda resmi olarak karara bağlanmıştır. İstanbul Tüccar Derneği öncülüğünde İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, Bölge Sanayi Birliği, Türkiye İktisatçılar Derneği, ülkenin güncel ekonomik sorunlarını tartışmak üzere Türkiye Ticaret ve İktisat Kongresi'nin toplanması yönünde çağrı yapmıştır. Oluşturulan tertip komitesi 3 Ağustos 1948'de İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasında ilk toplantısını gerçekleştirmiş, bu toplantıda Ankara'da kurulan Türk Ekonomi Kurumu tertip komitesine katılmıştır. Kongrenin idari ve adli

5 CHP kongresinde Devletçilik ile ilgili yapılan değişikliklerin detayı için bknz. BCA: 490..01./226.894..1 - 00/00/1947. - BCA: 490..01./1456.40..5 - 00/00/1947. Ancak CHP açısından bu dönüşüm kolay olmadı ekonomik ve siyasal sitemin liberalleşmesini tehdit olarak gören gruplar güçlü bir şekilde direndiler. Ayrıntılar için bkz.; (Karpat, 1959:140-190).

6 Liberal Demokrat Parti'nin programı için bkz. (BCA: 490..01./435.1806..2.1 - 18/08/1946.)

konularda sorumluluğu İstanbul Tüccar Derneği'ne aittir. Derneğin genel sekreterinin kongrenin de genel sekreteri olması kararlaştırılmıştır. Kongrenin toplanma kararının alınmasının ardından toplanma yeri ile ilgili bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Kongrenin önce 22 Kasım 1948'de saat 10'da Yıldız Sarayı'nda toplanması planlanmış; ancak sarayın tadilatta olması gerekçe gösterilerek iptal edilmiştir. Ardından yeni yer Taksim Belediye Gazinosu olarak belirlenmiştir. Açılış töreni ile ilgili bir takım aksaklıklar meydana gelmiştir. Kongrenin şehri temsilen belediye başkanı tarafından açılması beklenirken; vali ve belediye başkanının tedavi için İngiltere'de bulunması sebebiyle bu gerçekleşmemiş ve kongre tertip komitesinin başkanı tarafından açılmıştır (İstanbul Tüccar Derneğinin Teşebbüsü, 1948: 2-3).

Kongreye toplam 1300 delege davet edilmiş ancak bunlardan 1100'ü kongreye katılmıştır.[7] 22–27 Kasım 1948 tarihleri arasındaki çalışma programı öğleden önce heyet toplantısı, öğleden sonra ise genel komisyon toplantısı şeklinde planlanmıştır. Kongrenin sonuç bildirgesi hazırlanırken ise komisyonların hazırladığı raporların sırasıyla oylanması kararlaştırılmıştır. Kongre sonunda oylanan raporlardan devletçilik ve dış ticaret ile ilgili raporlar aynen kabul edilirken vergi komisyonunun raporu uzun tartışmalara sebep olmuştur. Kongrenin bitiminde bir sonraki kongrenin 1950 senesinde İzmir'de toplanması kararlaştırılmış ve bu kongre için de bir tertip komitesi belirlenmiştir (İstanbul Tüccar Derneğinin Teşebbüsü, 1948: 3).

Türkiye İktisat Kongresi'nin toplanmasına öncülük eden İstanbul Tüccar Derneği'nin Başkanı Ahmet Dündar, kongrenin Türkiye'nin ekonomik hayatı kadar demokratik gelişmesine katkıda bulunacak önemli bir hadise olduğunu vurgulamış; ve kongrenin devlet tarafından değil de serbest meslek erbabı ve bilimsel kuruluşlar tarafından düzenlenmesini "hayatımızda büyük bir inkılâp" olarak tanımlamıştır (Dündar, 1948: 1-2).

İstanbul Tüccar Derneği Genel Sekreteri Başar ise, ülkede ticaret ile uğraşanları bir araya getiren bu kongrenin yıllardan beri toplanmamasını eleştirmiş ve İzmir İktisat Kongresi'nde asayişin temini, aşarın kaldırılması gibi aksine yapılması mümkün olmayan kararlar dışında kongrede çıkan kararların tam tersi uygulandığını hatırlatmıştır (Başar, 1948: 9-13). Bu tecrübeden 25 yıl sonra toplanacak olan Türkiye İktisat Kongresi'nin de aynı akıbeti paylaşmasından duyulan endişeyi haklı bulan Başar, 1923'teki olumsuz şartlara karşın bugünkü konjonktürün daha olumlu olması nedeniyle İktisat Kongresi'nin başarı şansının daha yüksek olduğunu

7 Kongreye katılanların detaylı listesi için bakınız: (İstanbul Tüccar Derneğinin Teşebbüsü, 1948: 13- 26), (1948 Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Rapor ve Kararlar, 1948:), (1948 Türkiye İktisat Kongresi ( İstanbul 22 – 27 Kasım 1948) Çalışma Programı, 1948:)

vurgulamıştır (Başar, 1948: 13-14).

Kongre Yönetmeliğinin 4. Maddesine göre Türkiye İktisat Kongresi'nin gündemi şöyledir;

Türkiye'nin iktisadi kalkınması ve istihsalinin gelişmesi için ne gibi tedbirler alınması lazım geldiği davasının;

a) Devletçilik ve devlet müdahalesi,
b) Dış ticaret rejimi,
c) Vergi reformu

bakımından incelenmesidir.

Yönetmeliğe göre bu gündem dışında müzakereler yapılamazdı. Kongreye iştirak eden herkes bu konulardaki görüşlerini bildirebilirdi (İstanbul Tüccar Derneğinin Teşebbüsü, 1948: 6-8).

**Türkiye İktisat Kongresi'nde Liberalizm Üzerine Görüşler**

Kongrede açılış konuşmasını yapan tertip komitesi başkanı İzzet Akosman, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nden 25 yıl sonra böyle bir kongrenin toplanmasının kalkınma meselesi açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Akosman, 25 yıldır ülkedeki kalkınma işini üzerine alan devletin, iş adamları ile çalışma gereği duymadığını vurgulamıştır. Ayrıca bu kongre ile iş adamlarının artık ülkenin iktisadi geleceğinde söz sahibi olma isteğini gösterdiğini belirterek, kongrenin particilik ve parti politikalarından uzak durmasının öneminin altını çizmiştir (Akosman, 1948: 2-3).

İstanbul Tüccar Derneği Genel Sekreteri aynı zamanda kongrenin de genel sekreteri olan Ahmet Hamdi Başar ise konuşmasında, koruyucu devletçiliği savunmuş; bunun yanında "vasilik rejiminin" bitişi ile birlikte ekonomik hayatın düzenleme ve idaresinin millete bırakılması gerektiğini vurgulamıştır (Başar, Aralık 1948: 3-6). Ahmet Hamdi Başar, açılışta yaptığı konuşmanın yanı sıra kongreye sunduğu "Devletçilik ve Devlet Müdahalesi" başlıklı tebliğinde şu üç noktanın önemli olduğunu vurgulamıştır:

1) İktisadi kalkınma

2) İstihsalin artışı

3) Devlet müdahalesi

Başar konuşmasında, 25 yıllık Cumhuriyet'in, "batılılaşmak" adına yaptığı tüm atılımlara rağmen, köylüyü, memuru, işçiyi, fakirlikten kurtaramadığı tam tersine daha da fakirleştirdiği eleştirisinde bulunmuştur. Başar'a göre, batı ile ilişkiler geliştiği halde batı gibi üretimi

artıramamamızın ve refaha kavuşamamamızın nedeni, Türkiye'nin batının tekniğinden ziyade gösterişli, kolay tarafını alması ve batının zihniyetini kavrayamayarak batılılaşma meselesine yüzeysel bakılmasıdır. Bu noktada, üretimin artırılmasının hayati bir mesele olduğuna ve Türkiye'nin mevcut işlenmeyen kaynakları ile üretimi artıracak potansiyele sahip olduğuna dikkat çeken Başar, üretimin artmasının devletin olumlu yönde yaptığı yardım ve müdahalelerle mümkün olduğuna dikkat çekmiştir (Devletçilik ve Devlet Müdahalesi, 1948: 3-5). Başar konuşmasında örnekler vererek devlet işletmelerindeki aksaklıkları açıklar ve

> Kıyafetler, adetler, hatta kanunlar taklit ve tatbik edilmekle Garbın zihniyeti alınmış olmaz. Bir kere Garplı zihniyet ferdi hürriyete dayanır; ferdin iş görme ve cemiyeti idare hakkını, fikir ve söz hürriyetini, yani demokrasiyi esas olarak tanır. Son senelere kadar böyle bir zihniyetin cemiyetimize hakim olduğunu kimse iddia edemez. Şimdi giriştiğimiz tecrübenin devamı sayesinde bu sahada Garp zihniyetine yeniden intibak edeceğimizi ümit etmekteyiz.

sözleri ile Batı düşüncesinde liberal anlayışın önemine vurgu yapar. Konuşmasında siyasal anlamda liberalleşmeyi savunan Başar, ekonomik liberalleşme konusunda aynı düşüncede değildir. Başar'a göre II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'sinde liberal bir ekonomik sistem kurarak ülkenin sorunlarını çözmek mümkün değildir. Ülkenin büyük sermaye ve uzmanlıktan mahrum olduğunu; bunlar olsa bile sermaye ve bilgiye sahip bir azınlığa ülke ekonomisini emanet etmeye bu devrin zihniyetinin hazır olmadığını belirten Başar, devletin düzenleme, idare ve himayesine ihtiyaç olduğuna vurgu yapmıştır. Başar konuşmasının devamında;

> Benim kanaatimce bugün dünyada liberalizm mi, yoksa devletçilik mi daha doğru diye bir dava kalmamıştır. Mevcut dava, bir az evvel belirttiğim gibi, fertçi bir devletçilik mi, yoksa devletçi bir sosyalizm mi tatbik etmek icap ettiğidir. Şimdi her yerde devletçilik vardır. Çünkü her yerde bu fazla kıymetin en mühim kısmı topluluğa ve devlete geçmektedir… Benim şahsi kanaatim fertçi ve demokratik bir devletçiliğin bize ve belki bütün dünyaya en faydalı bir sistem olacağıdır... Türkiye'nin makineleşmesi ve sanayileşmesi davasının devletin yardım ve müdahalesi olmadan, hususi sermaye tarafından başarılamayacağı kanaatindeyim.

diyerek devletçiliğin liberal bir iktisadi rejim kurmak için de zorunlu olduğunu şu sözlerle açıklar;

> Hatta ecnebi sermayesi tarafından bile. Biz farzı muhal, en liberal bir kapitalizm rejimi kurmak istesek, bunun için dahi bir devletçilik tatbik etmek, yani devlete kurucu ve koruyucu roller vermek

zaruretindeyiz. Şüphe yok ki devlet, liberal kapitalizmin kurulması ve hakim olması için ilk yardımı yaptıktan sonra çekilecek, ondan sonra işi kapitaliste bırakacaktır.

Türkiye'de sanayileşmenin bir zaruret olduğunu; devletin bu süreçte kapitalistleştiğini kapitalist bir devletin olduğu yerde ferdi hürriyetten, demokrasiden, hak ve adaletten bahsedilemeyeceğini belirterek; "Bu düpedüz bir istibdat rejimidir" diyerek eleştirir. Türkiye'de devletçiliğin tam anlamıyla değişmesi gerektiğini belirten Başar, kongrede asıl bunun tartışılması gerektiğini, ister liberal ister sosyalist rejimle idare edilsin ekonomik hayatın "siyasi iktidarın kumandası ve tahakkümü altından çıkması" gerektiğini ifade eder. Sözlerinin sonunda Başar, kamu işletmelerinin bir program dahilinde özelleştirilmesinin en önemli ve acil mesele olduğunu vurgular (Kılıçdaroğlu, 1997: 139-145); (Devletçilik ve Devlet Müdahalesi, 1948: 8-13); (Mısırlı, 2014: 52).

Başar'dan sonra söz alan İstanbul Üniversitesi'nden İktisat Doçenti Feridun Ergin "Devletçilik" adlı tebliğinde devletçiliği kıyasıya eleştiren akademik bir konuşma yapar. Ergin'e göre devletin ekonomik hayatı kontrol altına almaya çalışmasının asıl sebebi resmi makamların nüfuz ve iktidarlarını genişletme gayesidir. Devletçilik "bireysel haklar ve özel teşebbüs serbestliğini inkâr eden düşüncelerin karışımıdır" diyerek eleştirir (Devletçilik ve Devlet Müdahalesi, 1948: 17-21).

Prof. Dr. Muhlis Ete "Türkiye'de Devlet İşletmeciliği" başlıklı tebliğinde önce devletçiliğin sebepleri üzerinde durur. Devletçiliğin fayda ve zararlarını açıklayan, Türkiye örneğinde hangi işletmelerin devletin elinde kalması hangilerinin özel sektöre devredilmesi gerektiğini ve bu devrin nasıl gerçekleşeceğini ortaya koyan uzun bir tebliği sunar.

Konuşmasında devletçilik kavramının farklı farklı yorumlandığına dikkat çeken Muhlis Ete, bazen liberal eğilimde olanların dahi devletçiliğe taraftar görünmesinin sebebinin bu olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra, devletin Türkiye'de özel teşebbüs için yeterli sermayedar olmamasını gerekçe göstererek özel teşebbüsün girmediği her alanda teşebbüslerde bulunmasını hata olarak nitelendirir.

Muhlis Ete, tam rekabet ortamında özel teşebbüsün ürettiği malı pahalıya satmasının mümkün olmayacağına; fiyatların piyasa koşullarında kendiliğinden düşeceğine dikkat çeker. Özel teşebbüsün emek sömürüsüne yol açtığını kabul etmekle birlikte sosyal adalet ile ilgili sorunların devlet müdahalesi ile ortadan kaldırılabileceğini belirtir. Ete, ardından uzun uzun örneklerle devlet işletmeciliğinin bugünkü uygulamasından vazgeçilmesi gerektiğini açıklamıştır. Liberalizm kelimesinin telaffuz dahi edilmesinin kabahat kabul edildiği bir dönemde devletçilik politikası ile bu fabrika ve

işletmelerin kurulduğuna dikkat çeken Ete, o zaman dahi bunların ilelebet elde tutulmasının düşünülmediğini belirtmiştir. Bugün devletlerin 19. yüzyıldaki liberallerin "laissez faire" politikasını takip etmediğine; liberal politikalar izleyen ABD'nin bile antitröst yasalarıyla özel sermayenin istismarına karşı halkını koruduğuna dikkat çekmiştir (Ete, 1948: 39-56).

Prof. Dr. Hazım Atıf Kuyucak, sunumunda "İstihsal, Ticaret ve Umumiyetle İktisadi Hayat Üzerinde Devlet Müdahalesi Nasıl Olmalıdır?" sorusuna cevap arar. Kuyucak'a göre memleketin ekonomik hayatı içerisinde devlet düzenleyici bir rol oynamalı; ancak müteşebbislerin karşısına rakip olarak çıkmamalıdır. Devlet fertlerin emniyet içinde ve özgür bir şekilde yaşamasını sağlamakla mükelleftir. İktisadi hayatta devlet müdahaleci olabilir; liberallere göre bu müdahale hiç ya da zorunluluk halinde çok az olmalıdır. Çünkü liberaller ekonomik hayatın kendi kuralları içinde otomatik bir şekilde işleyeceğini düşünürler. Kuyucak'a göre liberal veya devletçi iktisadın birbirine üstün olduğunu tartışmak anlamsızdır. Çünkü liberaller bazen devlet müdahalesine başvurabileceği gibi, devletçiler de bazen liberal politikaların refah artışına daha fazla katkıda bulunduğunu düşünürler. Bunların tarihsel tecrübelerle ortaya konduğunu ifade eden Kuyucak, geçmiş deneyimlerden yola çıkarak iki sistem arasında bir tercih yapılamayacağını iddia eder. Kuyucak ekonomik faaliyetlerin temel saikinin kişisel ihtiyaçların tatmini olduğunu ve serbest bir iktisat rejiminde sermayenin en fazla karı elde edeceği alana yöneleceğini ifade eder. Piyasanın kar elde etme ve fiyat belirleme sürecine devletin yaptığı müdahalelerin piyasa dengesini bozduğuna dikkat çeker. Piyasanın yüzlerce katılımcı ile belirlediği fiyatı devletin tek başına belirlemesinin sağlıklı sonuç vermesinin mümkün olmadığını söyler. Kuyucak "Devlet muayyen maksatları temin için kurulmuş bir içtimai teşekkül, bir vasıta ve bir alettir… Memleketin iktisadi işlerinin idaresinde devlet tenvir edici, icabında tanzim edici bir rol oynamalı ve fakat hiç bir zaman müteşebbisler karşısına hem nazım, hem de rakip olarak çıkmamalıdır." diyerek devletçi anlayışın hür teşebbüsü sınırlamadan yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştır (Kuyucak, 1948: 30-38).

Dr. Cihat İren, "Devletçilik ve Devlet Müdahalesi" başlıklı sunumunda ülkede uzun zamandır devam eden ekonomik bunalımın son günlerde arttığına dikkat çekerek bunun sebebinin devletçilik olduğunu belirtmiştir. İren, iktisadi bir politika olarak devletçiliğin Türkiye'de liberal ekonominin gelişimi sırasında yaşanan bocalamalar nedeniyle ortaya çıktığını vurgulamıştır. Oysa İren'e göre, devletçilik batıda temeli liberalizme dayanan bir siyasettir ve ancak kapitalist gelişimini tamamlayan ülkelerde uygulanabilir. Türkiye'deki devletçiliğin ne bir tekamülün sonucu olduğunu ne de sağlam bir ekonomik sistem üzerine

kurulduğuna dikkat çeken İren, Türkiye'de devletçiliğin hukuki olarak sınırının özel teşebbüsün gücünün yetmediği ve zorunlu alanlarda devletin ekonomiye müdahalesi olarak belirlendiğine dikkat çekmiştir. İren, böyle bir devletçiliği "ferdi teşebbüsü bertaraf etmeyen ve hatta onun haklarına riayetkâr olan devletçilik tamamen liberal olan bir rejimdir," olarak tanımlamıştır. Zaman zaman devlet adamlarının serbest teşebbüsün artması için çalışma yapacaklarını söylediklerini aktaran İren, bugün sermaye sahiplerine devletin girişim alanı bırakmadığından şikâyet eder. İren, kongrenin sonunda ekonomik kalkınmada artık devletin herhangi bir rol oynamasının mümkün olmadığını; ancak özel teşebbüs ve yabancı sermaye ile bu hedefe ulaşılabileceğini söyleyerek konuşmasını tamamlamıştır (Devletçilik ve Devlet Müdahalesi, 1948: 56). [8]

Ord. Prof. Ömer Celal Sarc, "Devletin İktisadi Hayat Üzerine Müdahaleleri" başlıklı sunumda Türkiye'de devletçiliğin dahi istikrarlı ve doğru bir şekilde uygulanmadığına dikkat çekmiştir. Özel teşebbüsün çalışma imkânlarının güçleştirildiği hatta bazı alanlarda devletin ne kendisinin yatırım yaptığını ne de özel sektöre izin verildiğini; bu nedenle ülkenin imkan ve kaynaklarından yeterince istifade edilemediğini belirtir. CHP'nin bile 1947'den itibaren devletçiliği sınırlama kararı aldığını hatırlatan Sarc, serbest piyasada rekabetin, özel teşebbüsü kamu yararına uymaya zorlayacağını iddia etmiştir. İktisadi faaliyetlerin fert ve devlet arasında paylaşılması gerektiğini belirterek; bu tip bir rejimde devleti, rehberlik eden ve sosyal siyasete etkin bir şekilde müdahale eden bir güç olarak tanımlamıştır. Ayrıca, Türkiye'de liberal bir ekonomiye doğru yönelişin hükümetin istikrarlı politikalarının sağlayacağı güven ortamında psikolojik ortamın hazır olması ile gerçekleşeceğini belirtir (Kılıçdaroğlu, 1997: 173-179).

Tekin Alp, "İktisadi Kalkınmamız ve Yeni Devletçiliğimizin Umdeleri" başlıklı konuşmasına "Hiç şüphe yok ki iktisadi kalkınma hareketi için en mühim manivela bir çeyrek asır evvel olduğu gibi bugün dahi yine devletçiliktir" sözleriyle başlar. Ancak Tekin Alp'e göre, Türkiye'deki devletçilik anlayışı günün gereklerine göre yeniden düzenlenmelidir. Artık dünyanın hiçbir yerinde Adam Smith'in ortaya koyduğu Klasik Liberalizm -Laissez faire, laissez passer- anlayışının uygulanamayacağını ileri sürmüştür. Bugünün dünyasında her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da devlet müdahalesi ve gözetimine ihtiyaç olduğunu vurgular. Ancak, bunun bir sınırı olmalıdır. Tekin Alp'e göre, şimdiye kadar bu sınır çizilmediği ve devletçilik tanımlanmadığı için, Türkiye devletçilik

8 Tebliğlerin tamamı için Bkz: Türkiye İktisat Mecmuası, Türkiye İktisat Kongresi Özel Sayı 11, Aralık 1948. Türkiye İktisat Mecmuası, Türkiye İktisat Kongresi Özel Sayı 12, Ocak 1949.

uygulamasından zarar görmüştür. Devletçiliğin yeni demokrasi anlayışı ile yeniden düzenlenmesi gerektiğine vurgu yapan Alp, son dönemde devletçiliğe yönelik saldırıların arttığına dikkat çekerek adeta moda haline gelen bu yaklaşımda liberalizmin her derde deva olarak sunulduğunu belirtmiştir. Liberalizmin artık tarihe karıştığını ve ekonomisini devlet müdahalesi olmadan yürüten bir ülke kalmadığını belirten Alp, en liberal ekonomi olarak tarif edilen ABD'nin bile 1929'da yaşanan Büyük Buhran sonrası liberal ilkeleri bir kenara bırakmasını örnek vermiştir. Ardından Alp, ABD'de sadece kriz döneminde değil normal dönemlerde de devletçi anlayış ile yapılan ekonomik girişimlerin başarılarını anlatır. Ayrıca, liberalizmin ana vatanı olan İngiltere'de hezimete uğradığını ve İngiltere'nin liberal politikalar ve hür teşebbüsle bir dünya imparatorluğu kurduğunu; ancak I. Dünya Savaşı'nın ardından liberalizmden uzaklaşarak devletçiliğe yöneldiğini söyler. Fransa, İtalya gibi liberal olduğunu söyleyen ülkelerde devlet müdahalesi ve millileştirmenin olağan bir durum haline geldiğini belirterek; artık devletin ekonomik işlere müdahalesinin doğal ve kaçınılmaz bir durum olduğunu vurgulamıştır. Alp, Türkiye'de de devletin genel hizmetlerden sayılmayan zirai, sanayi ve iktisadi teşebbüsleri ne mahiyette veya önemde olursa olsun özel teşebbüse bırakılması gerektiğini belirtmiştir. Zaten Atatürk'ün de devletçiliğin "Ferdin yapamadığı işleri devlet yapar" ile sınırladığının altını çizmiştir (Kılıçdaroğlu, 1997: 179-183).

Prof. Dr. Ahmet Ali Özeken, "Türkiye'de İktisadi Devletçilik Problemlerine Toplu Bir Bakış ve Devlet İşletmeciliği Hizmetinde Barem Sistem ve Zihniyeti" adlı sunumunda Türkiye'de devletçiliğin uygulama, teşvik, müdahale gibi bütün alanlarda topyekûn elden geçmesi gerektiğini belirtir. Ardından yıllara göre örnekler ve uluslararası standartlarla karşılaştırmalar yaparak Türkiye'deki devletçilik uygulamasının verimsizliğini ortaya koyar (Kılıçdaroğlu, 1997: 187-188), (Özeken, 1948: 42).

Prof. Dr. Şeref Nuri İlkmen, "Orman İşletmeciliğinde Devletçilik Problemi ve Ormancılık Politikamızın Ana Davaları", konulu sunumunda devletçiliği liberalizmle sosyalizm arasında ikisinden bağımsız olmayan bir ekonomik sistem olarak tanımlar. Devletçilikte özel teşebbüsün çeşitli yöntemlerle teşvik edilmesi gerektiğini; ancak devletin kontrolsüz bir şekilde özel teşebbüsün faaliyet alanını daralttığını ileri sürer. Orman işletmelerinin liberal politikalar izleyen ülkelerde de devlet tarafından yönetildiğine dikkat çeker. Türkiye'de ormancılık alanında devlet işletmeciliğinin geç başladığını açıklar. İlkmen'e göre, "Millet ekonomisinin en önemli bir serveti olan ormanların düzenli bir tarzda ve memleketin menfaatine uyar bir şekilde idare edilebilmesi için, yapılacak

tek şey ormanlarda devlet mülkiyetini ve devlet işletmeciliğini tanımaktır." İlkmen, ekonomik sebepler ve zorunluluklar nedeniyle ormanların sadece devlet tarafından işletilebileceğini belirterek; devletleştirilmiş ormanların politik sebeplerden dolayı özel sektöre satılmasının çok sakıncalı sonuçlar doğuracağı uyarısında bulunur (Kılıçdaroğlu, 1997: 193-199).

İktisat Fakültesi Asistanlarından Kemal Tosun, "Türkiye'de Devletin İktisada Müdahalesine Dair"," başlıklı sunumunda deneyimlerin insanlığı refaha kavuşturacak rejimin 20. yüzyıla uygun bir liberalizm olduğunu gösterdiğini iddia etmiş ve sosyalizmin neden başarısız olduğunu uzun uzun açıklamıştır. Türkiye'nin hem iç politika hem de dış politikası gereği, liberal bir politika izlemesi gerektiğini belirttikten sonra bazı alanlarda devlet müdahalesinin gerekebileceğini vurgulamıştır. Örneğin Tosun'a göre, batı liberalizminin tarihinden ders çıkarılarak büyük işletmelerden ziyade orta ve küçük işletmelere yönelinmeli ve bir işçi sınıfının ortaya çıkması bu şekilde önlenmelidir (Kılıçdaroğlu, 1997: 200-201).

Akil Koyuncu, "Kalkınma Davasında Kooperatif", adlı sunumunda Türkiye gibi ekonomisi geri kalmış bir ülkede "dünyada acıklı tarihi yaşamış ve bitirmiş bir liberalizimin" yeniden canlanmasının mümkün olmadığını belirtir. ABD gibi kapitalist dünyanın en önemli ülkelerinin kooperatifçiliğe yöneldiğini, Türkiye'nin bu zayıf ekonomisi ile liberal politikalara yönelmesini "aç kurda ağıl kapısını açmak" sözüyle anlatır. Koyuncu'ya göre, devletçilik yapmak bu şartlar altında bir zorunluluktur. Ekonomik kalkınma için devletçiliğe yani devlet kooperatifçiliğine yönelinmesi gerektiğine işaret eder. Liberal ülkelerin hepsinin devletçi ve güdümlü bir ekonomiye girdiği süreçte Türkiye'de hiçbir ekonomistin liberal politikaları savunamayacağını iddia eder (Kılıçdaroğlu, 1997: 213-217).

1948 yılına gelindiğinde Türkiye'de iktidar ve muhalefet partilerinin ekonomiye devlet müdahalesi konusunda somut bir önerileri yoktu. Bu süreçte tüm siyasi partiler devletin özel sektörle rekabet etmemesi, serbest girişimin alanını sınırlamaması, şartıyla destek veriyorlardı (Karpat, 2015: 107). Bu nedenle Türkiye İktisat Kongresi II. Dünya Savaşı sonrası yeni dünya şartlarında arayış içinde olan Türkiye'nin bu arayışına İstanbul iş çevrelerinin ve meslek odalarının bir cevabı niteliğindeydi. Birkaç istisna dışında genel kanaat devletçilik politikasının "liberal devletçilik" anlayışına dönüşmesi, karma ekonomi ile devletin konumunun özel sermaye karşısında gerilemesi yönündeydi. Böylece daha liberal bir ekonomik ortam yaratılacak sermaye güven içinde büyüyebilecekti (Tuna, 2002: 299). Kongre ile devletten ekonomi

politikasını özel sermayeye dayandırması, özel sermayeye güven telkin edecek bir istikrarı simgelemesi, serbest rekabete fırsat tanıması, ekonomik özgürlüklerin korunması, devletin rehber ve sosyal adaleti sağlayıcı bir araç olması isteniyordu. Zafer Toprak'a göre bu sermeye çevrelerinin devletçiliğe yönelik "neo-liberal" açılım isteğinin ifadesiydi (Toprak, 1982: 37-42).

Yani devletçilikten tamamen vazgeçmeden yanlış uygulamaların düzeltilmesi isteniyordu. Burada devletçilik eleştiriliyor ancak karşısına alternatif sistem ve anlayış olarak liberalizm konmuyordu. Üstelik devletçilik ile ilgili eleştirilerin önemli bir kısmı uygulanma şekline yönelikti. Uygulayıcı CHP olduğu için eleştiriler iktidarda bulunan CHP'ye yönelikti (Semiz, 2017: 35). Kongre basında geniş yankı buldu. Özellikle devletçiliğin özel sermaye lehine liberal bir dönüşüm geçirmesi yönündeki görüşler desteklendi (Tuna, 2002: 305-306).

Kapitalist sistem içinde liberal tecrübeler bize liberalizm ve devlet müdahalesi arasındaki ilişkinin sürekli olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında liberalizm devlet müdahalesini dışlamamakta ve sınırları, niteliği sermeye birikiminin ihtiyaçlarına göre belirlenmektedir. Bunlar birbirini dışlayan değil tamamlayan bir ilişkiye sahiptir (Türkay, 2009: 254).

Öte yanda Türkiye İktisat Kongresi'nde liberalizm ekseninde meydana gelen tartışmalara bakıldığında liberalizm kavramını tanımlarken izlenen yöntemin onu devletçiliğin karşısına koymak olduğunu anlaşılmaktadır. Ayrıca liberalizm kavramının neyi içerdiği neyi dışladığına dair bir muğlaklık olduğu bu tartışmalardan görülüyordu. Kongrede liberalizm devletçiliğin tam zıddı olarak tanımlanarak iki kavram arasında suni bir karşıtlık yaratılmıştı (Türkay, 2009: 251-252).

Kongrede devletçilik aleyhine ortaya konan muhalif tavır Serkan Tuna'nın ifadesiyle liberal bir söylemden kaynaklanmaktaydı (Tuna, 2002: 319). Ancak söylem liberal olsa da uygulamaya yönelik beklentiler devletin himayeci pozisyonunu sürdürmesi yönündeydi.

**Sonuç**

Türkiye, II. Dünya Savaşı dışında kalarak topraklarının işgal edilmesini önlemiş; ancak savaş sonunda tüm dünya ekonomisi gibi Türkiye ekonomisi de çökmenin eşiğine gelmiştir. Savaş boyunca CHP hükümetleri tarafından uygulanan ekonomik ve siyasi politikalar halk tarafından şiddetle eleştirilmişti. İçerde CHP iktidarına yönelik bu memnuniyetsizlik havası eserken dünyada ekonomik ve siyasi liberalleşme başlıca gündem maddesiydi. Savaşın galipleri yeni bir diktatörlükler

çağının ortaya çıkmasını engellemek için dünyayı ekonomik çıkarlar etrafında birleştirmeyi amaçlıyorlardı. Dünyada esen bu demokrasi fırtınası kısa sürede Türkiye'de de etkisini gösterdi.

Aslında batı dünyası ile tam müttefiklik ilişkisi geliştirmek isteyen Türkiye için demokrasi tek çıkar yoldu. Çünkü batılı ülkeler askeri ve ekonomik imkânlarından faydalanmak isteyen ülkelere, demokratikleşmeyi ön şart olarak sunuyorlardı.

Batı dünyası ile etkileşimini artırmak isteyen Türkiye, siyasal sistemini ve ekonomik yapısını batılı ülkeler ile uyumlu hale getirmek için 1945'ten sonra yeniden şekillendirdi. Artık tek partili siyasi hayat sona eriyor; katı devletçilik uygulamaları rafa kaldırılıyordu. Yükselen yeni değer serbest seçimlerle yürütülen çok partili siyasi hayat ve serbest piyasa ekonomisi yani liberalizmdi.

Siyasi sistemin demokratikleşmesi nasıl sancılı olduysa ekonomik sistemin de değişmesi de o kadar sancılı oldu. Toplumun tüm kesimleri ekonomik yapıdan şikayet ediyor; ancak hiçbiri etkin bir şekilde seslerini CHP iktidarına duyuramıyordu. Gazetecilerden, akademisyenlere, işçilere ve köylülere kadar herkes devletçiliği eleştiriyordu. 1948'e gelindiğinde İstanbul Tüccar Derneği bir kongre çağrısı yaparak ekonomik meselelerin görüşüleceği devletten bağımsız bir toplantı yapılacağını kamuoyuna duyurdu. Tüccar ve akademisyenlerin ağırlık olduğu 1200 delege İstanbul'da ekonomi ile ilgili görüşlerini ve eleştirilerini kamuoyuna anlattı. 1948 Türkiye İktisat Kongresi adı verilen bu toplantıda devletin ekonomi alanındaki bütün faaliyetleri vergiden, dış ticarete ve devlet teşekküllerine kadar kıyasıya eleştirildi.

Devletçiliği en çok eleştirenler ise gene devletçilik sayesinde sermayedar olan, özellikle savaş ekonomisi sayesinde güçlenen toprak ağaları ve ticaret erbabı oldu. Toprak zenginleri ve ticaret erbabı yeni kurulan ekonomik düzende bizde söz sahibiyiz dedi (Çoşar, 2004:133). Kongrede bir yandan artık devletçiliğin işlevini yitirdiği ve devletçi anlayış ile Türkiye'nin kalkınmasının imkânsız olduğu iddia edilirken, (Tokgöz, 1995: 75) diğer yandan devlet müdahalesi gerekli görüldü ve devlet müdahalesinin günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesi kararlaştırıldı (Çoşar, 2004:133). 1948 Türkiye İktisat Kongresi devleti özel teşebbüse altyapı kurma ve ihtiyaç duyulan alanlarda koruma sağlama aracı olarak görüyordu (Kazgan, 1999:235).

Kongrede sunulan tebliğlerin genelinde devletçilik mutlak bir şekilde eleştiriliyor; ancak devletçilikten vazgeçilerek liberal bir politika izlenmesi istenmiyordu. Liberalizmi gündeme getiren konuşmacılar çoğunluğu ekonomik bir liberalleşmeden ziyade siyasi bir liberalleşme

arzusunu dile getirdiler. Liberalizmi devletçiliğe alternatif olmayan demode bir ekonomik model olarak lanse eden görüşlerin önemli bir kısmı devlete ait üniversitelerde görev yapan akademisyenlerdi. Liberalizmi eleştirirken devletçiliği özellikle de Türkiye'deki uygulanma şeklini övmek bir yana şiddetle eleştirmişlerdir.

1948 Türkiye İktisat Kongresi'nden çıkan kararlar dönemin iki önemli partisi CHP ve Demokrat Parti'nin iktisadi anlayışıyla paraleldi. Devletin ekonomik işlevinin sınırlandırılmasını isteyen kongre üyeleri ile CHP'nin arasındaki en önemli ayrım devlet teşekküllerinin özel sektöre devri noktasındaydı. Demokrat Parti bu konuda sermayedarlara göz kırparken CHP buna şiddetle karşı çıkacaktı. Zaten bu talebi Demokrat Parti iktidara gelince de karşılayamayacaktı.[9]

1948 Türkiye İktisat Kongresi basından, parlamentoya hatta ticaret erbabının kendi içine kadar toplumun tüm kesimleri tarafından tartışıldı. Kongre ile birlikte hem cumhuriyetin ekonomik manada muhasebesi yapıldı hem de cumhuriyetin yerli sermayedar oluşturma gayretinde ne aşamada olduğunu gösterdi. Kongre, artık Türkiye'de örgütlü ve taleplerini en yüksek perdeden duyurabilen bir sermaye grubu olduğunu ortaya koydu.

Kongrede özellikle devletçilik konulu oturumlarda gündeme gelen liberalizm hakkındaki düşünceler, Batı dünyasının aksine Türkiye'de liberal bir ekonomik politikanın arzulanmadığını göstermektedir. Kongre sonunda liberal politikalar hakkında söylenenlere herhangi bir itiraz gelmemiş; ülkenin önde gelen özel sektör temsilcileri tarafından organize edilen kongreden liberal bir ekonomik politika izlenmesine yönelik tavsiye çıkmamıştır.

**Kaynakça**

**Arşiv Belgeleri**

B.C.A.: 490..01./227.895..3 - 26/01/1946.

B.C.A.: 490..01./6.33..5 - 01/11/1946.

B.C.A.: 030..18.01.02/113.13..15 - 00/00/1947.

B.C.A.: 490..01./226.894..1 - 00/00/1947.

B.C.A.: 490..01./1456.40..5 - 00/00/1947.

B.C.A.: 490..01./435.1806..2.1 - 18/08/1946.

**Kitap ve Dergiler**

*1948 Türkiye İktisat Kongresi -İstanbul 22–27 Kasım 1948-*

9 (Boratav, 2003: 98)

*Çalışma Programı*. (1948). İstanbul: Tan Matbaası.

*1948 Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Rapor ve Kararlar*. (1948). İstanbul: Halk Basımevi.

Ahmad, F. (1996). *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye (1945 – 1980)*. İstanbul: Eren.

Akgül, L. H. (2008). Etatism in the Turkey Economic Congress (1948). *International Review of Turkology*, I (2), 5-16.

Akosman, İ. (1948). 1948 Türkiye İktisat Kongresi Açılış Söylevleri Tertip Komitesinin Söylevi. *Türkiye İktisat Mecmuası*. Türkiye İktisat Kongresi Özel Sayı 11, 10-13.

Başar, A. H. (1948). 1923 Türkiye İktisat Kongresinden 1948 Türkiye İktisat Kongresine. *Türkiye İktisat Mecmuası*. 10, 8-9.

Başar, A. H. (1948). 1948 Türkiye İktisat Kongresi Açılış Söylevleri İstanbul Tüccar Derneği Söylevi. *Türkiye İktisat Mecmuası*, Türkiye İktisat Kongresi Özel Sayı 11, 5-8.

Başar, A. H. (1946). *Aziz Milli Şef İnönü'ye Açık Dilekçe*, İstanbul: Gün.

Başar, A. H. (1947). *Vergi Reformu ve Kalkınma Davamız*. İstanbul: İstanbul Tüccar Derneği.

Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2002*. Ankara: İmge.

Çavdar, T. (2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900 – 1960*. Ankara: İmge.

Çoşar, N. (2004). *Kriz Savaş ve Bütçe Politikası ( 1926 – 1950)*. İstanbul: Bağlam.

*Devletçilik ve Devlet Müdahalesi 1948 Türkiye İktisat Kongresi (22 – 27 Kasım) Kongreye Verilen Tebliğler Bülteni*. (1948). İstanbul: Duygu.

Dündar, A. (1948). Türkiye İktisat Kongresi. *Türkiye İktisat Mecmuası*. (8), 3-5.

Erdoğan, C. (2017). Tek Parti İktidarı Dönemi'nde (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi'nin İdeolojik Değişim ve Dönüşüm Sürecinin Çözümlenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi - The Journal of International Social Research,* 10 (51), 270-279.

Ete, M. (1948). Türkiye'de Devlet İşletmeciliği. *Türkiye İktisat Mecmuası*. Türkiye İktisat Kongresi Özel Sayı 11, 14-18.

Gürkan, N. (1998). *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın 1945-1950.* İstanbul: İletişim.

*İstanbul Tüccar Derneğinin Teşebbüsü ile Tertiplenen 1948 Türkiye İktisat Kongresi (22 – 27 Kasım) Kongre Bülteni.* (1948). İstanbul: Tan Matbaası.

Karpat, K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Afa.

Kazgan, G. (2002). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Kazgan, H. (1999). *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*. İstanbul: Creative.

Karpat, K. H. (1959). *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*. Princeton: Princeton University Press.

Karpat, K. (2015). *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*. İstanbul: Timaş.

Kılıçdaroğlu, K. (1997). *1948 Türkiye İktisat Kongresi.* Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.

Mısırlı, K. Y. (2014). *The 1948 Economic Congress: An Attempt at the Political Re-Organization of the Mercants in Turkey*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi/Atatürk Enstitüsü, İstanbul.

Koçak, C. (2000). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi II (1938 -1950)*. İstanbul: İletişim.

Kuyucak, H. A. (1948). İstihsal, Ticaret ve Umumiyetle İktisadi Hayat Üzerinde Devlet Müdahalesi Nasıl Olmalıdır ?. *Türkiye İktisat Mecmuası*, Türkiye İktisat Kongresi Özel Sayı, 11, 30 – 38.

*NATO Bilgiler ve Belgeler*. (1971). Brüksel: NATO Enformasyon Servisi.

Oran, B. (2003). *Türk Dış Politikası Cilt I 1919–1980.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Özeken, A. A. (1948). *Türkiye'de İktisadi Devletçilik Problemlerine Toplu Bir Bakış ve Devlet İşletmeciliği Hizmetinde Barem Sistem ve Zihniyeti*. İstanbul: Sinan Matbaası.

Semiz, Y. (2017). İstanbul İktisat Kongresi 22 – 27 Kasım 1948. *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science*, 4 (15), 23-52.

Şahin, H. (2007). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi.

Thornburg, M. W.( 1948). *Türkiye Nasıl Yükselir*. İstanbul: Kardeşler Basımevi.

Toker, M. (1998). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 -1950*. Ankara: Bilgi.

Tokgöz, E. (1995). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Toprak, Z. (1982). Unutulan Kongre: 1948 Türkiye İktisat Kongresi. *İktisat Dergisi,* (211-212), 37-42.

Tuna, S. (2002). 1948 Türkiye İktisat Kongresi'nde Devletçilik Tartışmaları ve Yansımaları, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (1), 323-357.

Türkay, M. (2009). *Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik, Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar,* İstanbul: Sav.

Yalçın, D. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Zücher, E. J. (2005). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.* İstanbul: İletişim Yayınları.